

Beogradska defektološka škola –
Belgrade School of Special Education
and Rehabilitation
Vol. 31, No. 3 (2025), str. 53-69

UDK: 316.362.1:316.624-053.6
316.356.2-056.49-053.6
Pregledni rad – Literature Reviews
Primljen – Received: 30.08.2025.
Prihvaćen – Accepted: 26.11.2025.

Porodično funkcionisanje kao rizični faktor delinkvencije*

Miona VASIĆ**

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, Srbija

Porodica, kao primarna društvena grupa, predstavlja jedan od najvažnijih faktora u formiranju ličnosti, usvajanju društvenih normi i razvoju ponašanja dece. Brojna istraživanja tokom poslednjih decenija ukazuju da poremećaji u porodičnoj strukturi i funkcionisanju mogu imati dugoročne posledice po socioemocionalni razvoj mladih, te da upravo kvalitet porodičnih odnosa značajno utiče na pojavu i učestalost maloletničke delinkvencije. Cilj ovog rada jeste da se pregledom postojeće literature sumiraju nalazi odabranih epidemioloških istraživanja različitog dizajna koja ispituju povezanost porodičnog funkcionisanja i maloletničke delinkvencije, kao i da se pruže teorijska objašnjenja prirode te povezanosti. Prikazani rezultati dosledno potvrđuju da nestabilnost porodične strukture i disfunkcionalni porodični obrasci predstavljaju značajne prediktore delinkventnog ponašanja. Nasuprot tome, funkcionalne porodice koje karakterišu emocionalna toplina, fleksibilnost i adekvatna roditeljska kontrola deluju kao protektivni faktor u socioemocionalnom razvoju dece. Bez obzira na kontekst i metodološki pristup, nalazi ukazuju da kvalitet porodičnih odnosa ima centralnu ulogu u razvoju ponašanja adolescenata. Takođe, u radu su prikazana četiri teorijska modela koja objašnjavaju prirodu ove povezanosti: Hiršijeva teorija socijalne kontrole, Tardova teorija imitacije, model sekvencijalne porodične kontrole i Olsonov kružni model porodičnog funkcionisanja. Sve navedene teorije i modeli dosledno potvrđuju da porodično okruženje ima centralnu

* Ovaj rad je rezultat angažovanja autorke u skladu sa Planom i programom rada Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja za 2025. godinu, na osnovu ugovora broj 451-03-136/2025-03/200039 sa Ministarstvom nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije.

** Miona Vasić, mionavasic6.1@gmail.com

ulogu u procesu internalizacije društvenih normi i formiranja mehanizama samokontrole, čime porodica ostaje jedan od ključnih faktora u prevenciji maloletničke delinkvencije.

Ključne reči: *delinkventno ponašanje, disfunkcionalna porodica, porodično okruženje*

Uvod

Delinkvencija predstavlja složeni fenomen koji obuhvata interesovanje brojnih naučnih disciplina, međutim dominantno se posmatra kao sociološko-kriminološka pojava. U vezi sa tim javljaju se i problemi u definisanju samog pojma. Ne postoji jedna opšteprihvaćena definicija, a situacija se dodatno komplikuje time što se u literaturi veoma često koriste i nazivi kao što su maloletnički kriminalitet ili prestupništvo. Definicije delinkventnog ponašanja se najopširnije dele na uže i šire. Šira definicija pod pojmom maloletničke delinkvencije obuhvata različite oblike društveno neprihvatljivog, devijantnog i antisocijalnog ponašanja. Tako se pod delinkvencijom pored vršenja krivičnih dela i prekršaja od strane maloletnika smatra i svako ponašanje koje je u suprotnosti sa moralnim normama društva. S druge strane uže definicije koje se mnogo češće upotrebljavaju, pod delinkvencijom smatraju samo ona ponašanja koja su inkriminisana krivičnim pravom, odnosno činjenje krivičnih dela od strane maloletnih lica. Po nekim užim definicijama, delinkvencija pored vršenja krivičnih dela, uključuje i činjenje prekršaja koji su propisani nacionalnim zakonima (Kovačević, 2018; Nikolić-Ristanović, 2014). Za potrebe ovog rada pojmovi delinkvencija i prestupništvo koriste se kao sinonimi i odnose se na sva devijantna ponašanja maloletnika, čime se polazi od šire definicije ovog fenomena.

Etiologija maloletničke delinkvencije veoma je kompleksna, ali opšte posmatrano faktori koji utiču na javljanje ove pojave obično se dele na individualne (vezane za samu ličnost delinkventa) i socijalne (porodica, vršnjaci, zajednica) faktore. Veliki broj istraživanja bavio se faktorima koji doprinose razvoju delinkvencije, a posebno uticajem porodice. Pokazalo se da problemi u funkcionisanju porodice predstavljaju jedan od najsnažnijih prediktora delinkventnog ponašanja (Hrnčić, 2009; Nikolić-Ristanović & Konstantinović-Vilić, 2018). Porodica predstavlja primarnu društvenu grupu u kojoj se deca rađaju, razvijaju i socijalizuju. Njene osnovne uloge su da najmlađim članovima pruži osnovu za usvajanje vrednosti i normi, da

podstakne emocionalni i psihološki razvoj, ponudi adekvatne modele ponašanja, razvija socijalne veštine i prenosi kulturne vrednosti. S obzirom na ogroman uticaj koji porodica ima na razvoj dece, logično je ispitivati i njen potencijalni uticaj na pojavu delinkventnog ponašanja (Papakitsou, 2024; Veković, 2018). Dobro organizovana i kohezivna porodična grupa pruža deci okvir za egzistencijalnu sigurnost, osećaj prihvaćenosti i pripadnosti, prostor za izražavanje sopstvenih doživljaja i razvoj osećaja kompetentnosti. Na taj način porodica omogućava oblikovanje realne slike o sebi i prihvatanje sopstvenog identiteta, zadovoljavajući istovremeno i brojne osnovne ljudske potrebe (Dragojević & Milačić Vidojević, 2010).

S obzirom na to da funkcionalna porodica podstiče pozitivne razvojne ishode kod dece, logično je pretpostaviti da negativni obrasci u okviru porodičnog sistema mogu dovesti do nepovoljnih ishoda, uključujući i delinkventno ponašanje. Porodica može imati uticaj na delinkventno ponašanje dvojako; prisustvom faktora koji promovišu takvo ponašanje, ali i odsustvom faktora koji promovišu prosocijalno ponašanje. Porodični faktori rizika su mnogobrojni i različiti autori ih različito klasifikuju. Nedostatak pozitivnih odnosa roditelja prema detetu, nedovoljna osetljivost i responsivnost roditelja, neadekvatno prepoznavanje devijantnog ponašanja, neadekvatno kažnjavanje i neadekvatna supervizija samo su neki od faktora koji promovišu delinkventno ponašanje (Hrnčić, 2009). U literaturi različiti autori operacionalizuju porodično funkcionisanje na različite načine: dok jedni akcenat stavljaju na relacione dimenzije, kao što su kohezija, konflikti, komunikacija, roditeljski nadzor i kontrola, adaptabilnost i emocionalna privrženost (Henderson et al., 2006; Joh et al., 2013; Shek & Lin, 2015), drugi u širi okvir porodičnog funkcionisanja uključuju i iskustvo nasilja u porodici, nedostatak podrške i roditeljske devijantne obrasce (Kim & Kim, 2008; McCord, 1988). Situaciju dodatno komplikuje činjenica da se u nekim istraživanjima u ovaj pojam ubrajaju i strukturni pokazatelji, poput veličine porodice ili bračne stabilnosti (Le Blanc, 1992; Muola et al., 2009). Uprkos razlikama u operacionalizaciji, većina nalaza ukazuje da porodično funkcionisanje predstavlja višedimenzionalan konstrukt koji obuhvata kako kvalitativne aspekte odnosa i interakcija unutar porodice, tako i šire strukturne karakteristike.

U skladu sa iznetim, cilj ovog rada jeste da se pregledom postojeće literature sumiraju nalazi odabranih epidemioloških istraživanja različitog tipa koja ispituju povezanost porodičnog funkcionisanja i maloletničke delinkvencije, kao i da se pruže teorijska objašnjenja prirode te povezanosti.

Pregled empirijskih nalaza

Kao što je već ranije napomenuto, u literaturi ne postoji jedinstvena definicija porodičnog funkcionisanja, već se ono operacionalizuje na različite načine – kroz strukturne aspekte porodice ili kroz dinamiku međusobnih odnosa njenih članova. Dok jedni autori naglašavaju značaj porodične strukture (npr. deficitne porodice usled razvoda, smrti ili samohranog roditeljstva), drugi akcenat stavljaju na kvalitet funkcionisanja porodice (degradirane porodice koje karakterišu nasilje, zanemarivanje, zavisnosti i slično). U istraživanjima često se ističe da sama nepotpuna struktura porodice najčešće vodi do narušenog funkcionisanja, pa se stoga i smatra posrednim mehanizmom delovanja na ponašanje deteta (Andrejić, 2024). Upravo zbog ovih različitih pristupa, u ovom radu nalazi epidemioloških istraživanja biće prikazani kroz četiri izdvojene dimenzije – porodičnu strukturu, komunikaciju/koheziju/adaptabilnost, nadzor i kontrolu i hostilnost/nasilje – koje se u najvećem broju studija ponavljaju kao ključne za razumevanje veze između porodice i maloletničke delinkvencije.

Porodična struktura

Istraživanja dosledno potvrđuju da deficitna i degradirana porodica imaju najveći uticaj na razvoj maloletničke delinkvencije. Iako se metodološki pristupi razlikuju, nalazi istraživanja se u velikoj meri preklapaju i ukazuju da porodična stabilnost ima presudnu ulogu u oblikovanju ponašanja adolescenata (Nikolić-Ristanović & Konstantinović-Vilić, 2018)

Studija Muola i saradnika (Muola et al., 2009), sprovedena na uzorku adolescenata smeštenih u rehabilitacionim centrima u Keniji, pokazala je da postoji značajna povezanost između bračne stabilnosti i maloletničke delinkvencije – deca iz nestabilnih porodica (nestabilnost prouzrokovana razvođom/smrću roditelja, samohrano roditeljstvo) češće ispoljavaju delinkventno ponašanje, u poređenju sa vršnjacima iz stabilnih porodica. Veličina porodice se takođe izdvojila kao relevantan faktor - utvrđena je negativna povezanost, pri čemu deca iz manjih porodica ređe ispoljavaju delinkventno ponašanje u poređenju sa decom iz većih porodica.

Nalazi longitudinalnih studija dodatno potvrđuju da promene u strukturi porodice dugoročno oblikuju razvojne putanje delinkventnog ponašanja. Gorman Smit i saradnici (Gorman-Smith et al., 1998), u okviru Čikago Razvojne studije mladih, pratili su urbane adolescente tokom četiri godine

i pokazali da disrupcija porodice (razvod, odsustvo oca, hronični problemi roditelja) povećava verovatnoću razvoja hroničnih i ozbiljnih obrazaca delinkventnog ponašanja. Slično tome, istraživanje Šek i Lin (Shek & Lin, 2015) sprovedeno u Hong Kongu na velikom uzorku srednjoškolaca pokazalo je da adolescenti iz nepotpunih porodica imaju viši početni nivo delinkventnog ponašanja u poređenju sa vršnjacima iz potpunih porodica. Dakle, struktura porodice ne samo da utiče na inicijalni rizik, već i oblikuje dalji razvoj delinkventnog ponašanja.

Studije slučaja pružaju dodatnu ilustraciju kako nestabilna struktura porodice doprinosi razvoju delinkventnog ponašanja. Topping (Topping, 1941), analizirajući profile agresivnih delinkvenata u državnoj ustanovi za maloletnike u Njujorku, ukazala je da su ispitanici poticali iz porodica obeleženih razvodom, smrću roditelja ili ozbiljnim porodičnim poremećajima, što je doprinelo osećaju odbačenosti i izraženoj potrebi za prihvatanjem. Na sličan način, Baloran i saradnici (Baloran et al., 2024) u kvalitativnom istraživanju pokazali su da su razvod roditelja, porodične svađe, zanemarivanje i siromaštvo ključni pokretači delinkventnog ponašanja adolescenata.

Komunikacija, kohezija i adaptabilnost porodice

Veoma često se porodično funkcionisanje operacionalizuje kroz „klasичne“ sistemske dimenzije, pre svega koheziju (emocionalnu bliskost/vezanost), adaptabilnost (fleksibilnost pravila/uloga) i komunikaciju, često merenih verzijama FACES skala (npr. FACES III), uz dodatne pokazatelje porodične harmonije/konflikta, roditeljske brige i kontrole. U korejskoj studiji na školskom uzorku koju su sprovedli Džo i saradnici (Joh et al., 2013), rezultati su pokazali da adolescenti iz porodica sa višom adaptabilnošću imaju niži nivo internalizovanih problema, dok razlike u eksternalizovanim problemima nisu potvrđene. S druge strane, porodična kohezija pokazala se kao značajna – veća kohezija bila je povezana sa manjim nivoom problematičnih ponašanja. Potvrđen je linearni odnos među konstruktima: što su adaptabilnost i kohezija bile veće, to je nivo problematičnih ponašanja adolescenata bio niži. Do identičnih nalaza došli su i autori anamestičke studije sprovedene na uzorku adolescenata u Nepal, u kome je porodično funkcionisanje takođe mereno kroz dimenzije adaptabilnost i kohezija. Pokazalo se da su porodično funkcionisanje bolji u kontrolnoj grupi nego kod maloletnih delinkvenata (Neupane & Uprety, 2021). Nalazi su dodatno potvrđeni u korejskoj komparativnoj studiji Kim & Kim (Kim & Kim, 2008),

koja je obuhvatila učenike i maloletne delinkvente iz vaspitno-popravnih ustanova. Rezultati su pokazali da delinkventi češće potiču iz porodica koje karakterišu lošije porodično funkcionisanje i disfunkcionalniji partnerski odnosi roditelja. Analize su ukazale da najveći direktan uticaj na delinkventno ponašanje imaju individualne karakteristike adolescenata (poput pola i antisocijalnih crta ličnosti), dok porodični faktori doprinose objašnjenju delinkvencije uglavnom posredno, kroz interakciju sa ovim individualnim karakteristikama.

Komunikacija i konflikti predstavljaju konstrukte preko kojih brojni istraživači ispituju porodično funkcionisanje. Rezultati dosledno pokazuju da upravo ove dimenzije imaju značajnu ulogu u objašnjenju maloletničke delinkvencije. Rezultati longitudinalnog istraživanja sprovedenog na velikom uzorku dečaka iz Kvebeka potvrđuju da porodični konflikti i narušena komunikacija predstavljaju posredne mehanizme kroz koje strukturni faktori porodice deluju na pojavu delinkventnog ponašanja. Ispostavilo se da nedostatak emocionalne povezanosti i učestali porodični nesporazumi značajno povećavaju verovatnoću ranog ispoljavanja prkosnog i devijantnog ponašanja (Le Blanc et al., 1998). Dugoročne posledice narušene porodične komunikacije ilustruju i rezultati longitudinalne studije sprovedene u Hong Kongu. Funkcionisanje porodice mereno je kroz dimenzije međusobne podrške, komunikacije i harmonije, a nalazi su pokazali da adolescenti iz porodica sa lošijom komunikacijom imaju viši inicijalni nivo delinkventnog ponašanja. Iako su protektivni faktori poput bolje komunikacije i pozitivnog razvoja mladih ublažavali rizične ishode, oni nisu dugoročno predviđali pad delinkventnog ponašanja kada se kontrolisao početni nivo delinkvencije (Shek & Lin, 2015). Henderson i saradnici (Henderson et al., 2006) sprovedli su istraživanje na uzorku od 224 adolescenata upućenih na tretman zbog zloupotrebe psihoaktivnih supstanci. Porodično funkcionisanje u ovom istraživanju procenjeno je kroz subskele kohezije, organizacije i konflikta, a rezultati su pokazali da lošija komunikacija i izraženiji konflikti predviđaju viši nivo eksternalizovanih problema. Slično tome, rezultati studije sprovedene u Kini (Wan et al., 2022) ukazali su da kvalitet komunikacije unutar porodice ima direktan negativan efekat na delinkventno ponašanje, dok pozitivna komunikacija i manja zastupljenost konflikata smanjuju rizik od devijantnog ponašanja. Ovi nalazi potvrđeni su i kroz medijacioni model, u kome je sposobnost adolescenata da prepoznaju pozitivna ponašanja delimično posredovala odnos između kvaliteta porodične komunikacije i delinkvencije. Na kraju, u istraživanju sprovedenom u Pakistanu (Ismail &

Riaz, 2007) na uzorku od 240 adolescenata, pokazalo se da porodice delinkvenata imaju značajno lošiju komunikaciju u poređenju sa porodicama adolescenata koji nisu počinili krivična dela. Rezultati su ukazali i na to da rigidni porodični obrasci i slaba afektivna ekspresija dodatno osnažuju disfunkcionalne obrasce komunikacije, koji doprinose ispoljavanju delinkventnog ponašanja.

Nadzor i kontrola

U literaturi o porodičnim faktorima, roditeljski nadzor (znanje gde je dete, s kim je i šta radi) i regulacija pravila dosledno se povezuju sa delinkvencijom. Prethodno pominjana longitudinalna studija sprovedena u Kanadi pokazala je da konflikti i roditeljska devijantnost posredno utiču na delinkvenciju upravo preko pojačanih sankcija i (pre)stroge ili nedosledne supervizije (Le Blanc et al., 1998). U kineskoj studiji sprovedenoj na preko 8.000 učenika, skala porodičnog funkcionisanja uključivala je i subskalu roditeljske kontrole, a rezultati su pokazali da je kontrola bila negativno povezana sa delinkvencijom (Wan et al., 2022). Slično tome, rezultati korelacione studije čiji je cilj bio ispitati povezanost porodičnih i roditeljskih faktora rizika za maloletničku delinkvenciju pokazali su da je najdosledniji prediktor recidivizma nedovoljno roditeljsko nadgledanje (van der Put & Assink, 2024). Nalaz koji nije u potpunosti usaglašen sa ovim rezultatima jeste podatak iz istraživanja sprovedenog u Pakistanu, u kojem je otkriveno da se roditeljska kontrola ne izdvaja kao samostalan prediktor delinkvencije, već autori zaključuju da efekat nadzora zavisi od kvaliteta šire porodične klime (Ismail & Riaz, 2007). Međutim, nadzor i kontrola su dimenzije o kojima se izveštava i u okviru studija slučaja. Slab ili nepostojeći nadzor pojavljuje se kao konstanta u narativima mladih sa delinkventnim ponašanjem. Topping (Topping, 1941) u svom detaljnom prikazu agresivnih delinkvenata ilustruje njihove iskaze o zanemarivanju („niko ne brine gde sam“). Nalazi kvalitativnog istraživanja na uzorku delinkvenata sa Filipina donose podatke o tome da oni vide razvod, porodične svađe i alkoholizam članova svoje porodice kao okidače koji idu ruku pod ruku sa hronično slabim nadzorom i „labavim“ granicama u kući (Baloran et al., 2024).

Hostilnost/nasilje

Nasilje, hostilnost i nedostatak topline u porodici predstavljaju faktore koji snažno doprinose razvoju delinkvencije, što dosledno pokazuju nalazi različitih studija. Gorman Smit i saradnici (Gorman-Smith et al., 1998), u okviru Čikaške razvojne studije mladih, pokazali su da zanemarivanje osnovnih emocionalnih i materijalnih potreba dece značajno povećava rizik od hroničnih obrazaca delinkventnog ponašanja u urbanim sredinama. Uticaj roditeljskog ponašanja (ispitan kroz dimenzije toplina i hostilnost) pokazao se kao značajan za pojavu prestupništva u longitudinalnom istraživanju Bakmana i saradnika (Backman et al., 2021). Glavni nalazi pokazali su da je roditeljska toplina bila negativno povezana sa psihopatskim crtama i prestupništvom. Majčina toplina se pokazala kao snažan protektivni faktor i za psihopatske crte i za prestupništvo, dok je očinska toplina štitila od psihopatskih crta, ali ne i od delinkvencije. Nasuprot tome, roditeljska hostilnost (i majčina i očinska) bila je pozitivno povezana sa višim psihopatskim crtama i većom verovatnoćom prestupničkog ponašanja. S druge strane, Mekcord (McCord, 1979) u svojoj longitudinalnoj studiji na uzorku od 253 dečaka potvrdila je da agresivni obrasci roditeljskog disciplinovanja, uključujući grubost i fizičko nasilje, imaju dugoročne posledice, odnosno doprinose razvoju kriminalne karijere u odraslom dobu. Da fizičko kažnjavanje ima uticaj na ispoljavanje delinkventnog ponašanja na adolescentnom uzrastu pokazano je u istraživanju Muole i saradnika (Muola et al., 2009). U ovom istraživanju fizičko kažnjavanje izdvojilo se kao jedan od značajnih prediktora delinkventnog ponašanja – mladi koji su učestalije bili izloženi telesnom kažnjavanju imali su viši nivo devijantnog ponašanja u poređenju sa vršnjacima koji su odrastali u porodicama u kojima se nisu koristile nasilne disciplinske metode. Slični nalazi dobijeni su i u savremenim kvalitativnim studijama: Baloran i saradnici (Baloran et al., 2024), analizirajući iskustva delinkvenata sa Filipina, ističu da zanemarivanje i emocionalno neprihvatanje predstavljaju centralne okidače za ulazak u delinkventno ponašanje. Takođe, rezultati istraživanja sprovedenog u Nepal (Neupane & Uprety, 2021) pokazali su da su maloletni delinkventi češće prijavljivali iskustva nasilja i fizičkih sukoba unutar porodice u poređenju sa kontrolnom grupom adolescenata.

Teorijska objašnjenja

Razumevanje povezanosti između porodičnog funkcionisanja i maloletničke delinkvencije ne može biti potpuno bez oslanjanja na teorijske modele koji objašnjavaju mehanizme tog odnosa. Teorije porodičnog funkcionisanja nude okvir za tumačenje načina na koji struktura, dinamika i emocionalni odnosi unutar porodice utiču na formiranje ličnosti i ponašanja deteta. Polazeći od sistemskog pristupa porodici, koji porodicu posmatra kao složen sistem, teorijski modeli omogućavaju dublje razumevanje procesa kroz koje porodična kohezija, adaptabilnost, komunikacija i kontrola oblikuju razvojne ishode dece i adolescenata. U nastavku rada biće prikazani najznačajniji teorijski pristupi koji objašnjavaju ovu povezanost.

Teorija socijalne kontrole

Jedna od najuticajnijih teorija u objašnjenju povezanosti između porodičnih odnosa i maloletničke delinkvencije jeste teorija socijalne kontrole Travisa Hiršija. Osnovna postavka ove teorije je da delinkvencija nastaje onda kada su socijalne veze slabe ili nepostojeće, odnosno kada su mehanizmi socijalne kontrole neefikasni. U osnovi teorije nalazi se koncept socijalne veze koja povezuje pojedinca sa društvom i njegovim normama. Hirši razlikuje četiri osnovna elementa te veze: vezanost, posvećenost, uključenost i verovanje. Od svih ovih elemenata, upravo je vezanost, konkretnije vezanost deteta za roditelje, prepoznata kao najznačajniji faktor koji utiče na razvoj i kontrolu ponašanja. Što je dete emocionalno više vezano za svoje roditelje, to je veća verovatnoća da će poštovati njihova očekivanja i društvene norme. Takva vezanost ne mora nužno da se ogleda u direktnoj kontroli roditelja nad detetom. Dete koje je naviklo da svoja razmišljanja deli sa roditeljima, da traži njihovo mišljenje i da oseća njihovu brigu i prisutnost, manje je sklono da ispolji delinkventno ponašanje koje bi izazvalo njihovo razočaranje ili narušilo odnos poverenja. Drugim rečima, unutrašnja kontrola razvija se kroz emocionalnu povezanost i komunikaciju unutar porodice. U porodicama u kojima dominira narušena komunikacija, emocionalna distanca, konfliktni odnosi ili nedosledna disciplina, dete ne internalizuje norme i vrednosti koje bi ga vodile ka socijalno prihvatljivom ponašanju. S druge strane, porodice koje obezbeđuju toplu i podržavajuću atmosferu, jasno definišu pravila ponašanja i pokazuju interesovanje za aktivnosti deteta, uspešnije razvijaju unutrašnje mehanizme kontrole koji smanjuju

rizik od delinkvencije. U kontekstu objašnjenja maloletničke delinkvencije, Hiršijeva teorija socijalne kontrole pruža snažan argument da je porodica ključni regulator društveno prihvatljivog ponašanja. Nedostatak privrženosti, slaba komunikacija i neefikasna disciplina ne samo da umanjuju uticaj roditelja, već otvaraju prostor da adolescenti svoje identifikacione modele i obrasce ponašanja traže izvan porodice, među vršnjacima ili u delinkventnim grupama (Hoffmann & Dufur, 2018; Sorgan, 2017; Van Voorhis et al., 1988).

Model sekvencijalne porodične kontrole

Ovaj model razvili su Leblank i saradnici (Le Blanc et al., 1998) na osnovu postavki Hiršijeve teorije socijalne kontrole i ideje da porodica ima ključnu ulogu u formiranju mehanizama unutrašnje i spoljašnje kontrole deteta. Autori su pokušali da daju objašnjenje kako različiti aspekti porodične strukture i funkcionisanja utiču na pojavu delinkventnog ponašanja kod dece i adolescenata. Osnovna ideja je da porodični uticaji na delinkvenciju deluju posredno, kroz lanac međusobno povezanih faktora koji se razvijaju kroz detinjstvo i ranu adolescenciju. Ti faktori uključuju: strukturne faktore, porodično okruženje, porodičnu povezanost, kontrolu i na kraju delinkventno ponašanje. Strukturni faktori obuhvataju socioekonomski status porodice i karakteristike roditelja, pri čemu ovi faktori ne deluju direktno na delinkvenciju, već posredno, preko uticaja na porodično okruženje. Porodično okruženje obuhvata faktore kao što su bračni odnosi roditelja i njihovo devijantno ponašanje, a ovi faktori utiču na porodičnu atmosferu i stabilnost, što dalje oblikuje interakcije roditelja i deteta, i samim tim porodičnu povezanost. Porodična povezanost obuhvata vezanost i uključenost. Slaba emocionalna povezanost između deteta i roditelja vodi ka slabljenju unutrašnje kontrole i povećava verovatnoću ispoljavanja devijantnog ponašanja. Takođe, disciplina, nadzor i postavljanje pravila najdirektnije utiču na delinkvenciju. Kada su pravila nejasna, nadzor slab ili disciplina nedosledna, rizik od devijantnog ponašanja raste. Na samom kraju, neadekvatne kontrole i oslabljena povezanost sa porodicom dovode do većeg rizika za delinkvenciju. Model naglašava da delinkvencija nije rezultat jednog faktora, već posledica lančanog delovanja različitih porodičnih mehanizama kroz razvoj deteta (Le Blanc et al., 1998).

Teorija imitacije

Francuski kriminolog Gabriel Tard utemeljio je svoju teoriju imitacije na shvatanju da su društveni odnosi, u svojoj suštini, odnosi među pojedincima zasnovani na procesu oponašanja. Polazeći od ideje da pojedinac usvaja obrasce ponašanja, vrednosti i navike iz neposrednog socijalnog okruženja, Tard je smatrao da se i kriminalno ponašanje uči na isti način – kroz imitaciju drugih koji upravo ispoljavaju takvo ponašanje. Primena ove teorije na porodični kontekst ukazuje da je porodica osnovni prostor u kojem se proces socijalizacije i imitacije najintenzivnije odvija. Ponašanja, stavovi i emocionalni obrasci roditelja predstavljaju modele na osnovu kojih deca formiraju sopstveni sistem vrednosti i obrasce reagovanja. Kada u porodici dominiraju konflikti, agresivnost, nedostatak topline ili moralne doslednosti, dete može internalizovati takve obrasce i imitirati ih u sopstvenom ponašanju. Tardova teorija, omogućava razumevanje porodičnog uticaja na maloletničku delinkvenciju kroz mehanizme učenja i imitacije, ukazujući da se devijantni obrasci ponašanja ne nasleđuju biološki, već uče i prenose u okviru neposrednih socijalnih odnosa (Andrejić, 2024; Nikolić-Ristanović & Konstantinović-Vilić, 2018).

Kružni model porodičnog funkcionisanja

Model kojim se objašnjava dinamika porodičnog funkcionisanja dao je Dejvid Olson. Ovaj model polazi od pretpostavke da se porodično funkcionisanje može opisati kroz tri osnovne dimenzije: kohezivnost, adaptabilnost (fleksibilnost) i komunikaciju. Kohezivnost se odnosi na emocionalnu povezanost između članova porodice i stepen njihove međusobne vezanosti. Niska kohezivnost ukazuje na emocionalnu distancu i nedostatak povezanosti, dok visoka može da dovede do preterane isprepletenosti i gubitka individualnosti članova porodice. Adaptabilnost ili fleksibilnost označava sposobnost porodičnog sistema da se menja i prilagođava različitim okolnostima, naročito u kriznim situacijama. I kod ove dimenzije, ekstremno nizak ili visok stepen (rigidnost ili haotičnost) dovodi do narušavanja stabilnosti porodičnog sistema. Komunikacija je treća dimenzija koja povezuje prethodne dve i odnosi se na kvalitet razmene emocija, potreba i informacija među članovima porodice. Pozitivne komunikacione veštine doprinose zdravoj koheziji i fleksibilnosti, dok negativne povećavaju rizik od disfunkcionalnosti porodice. U okviru modela, Olson razlikuje šesnaest tipova porodičnog funkcionisanja koji nastaju ukrštanjem dimenzija kohezivnosti i

adaptabilnosti. Smatrao je da optimalno (zdravo) porodično funkcionisanje karakterišu umereni nivoi kohezivnosti i fleksibilnosti (porodice koje su povezane, ali i sposobne da se prilagode promenama), dok ekstremno niske ili visoke vrednosti na ovim dimenzijama ukazuju na disfunkcionalne porodice: rigidne, haotične, previše udaljene ili previše umrežene. Na osnovu ovog modela Olson je razvio Family Adaptability and Cohesion Evaluation Scale (FACES) upitnike, koji su kroz više verzija (FACES I–IV) postali jedan od najčešće korišćenih instrumenata za procenu porodičnog funkcionisanja. Ovi upitnici mere stepen emocionalne povezanosti (kohezije) i fleksibilnosti u porodičnim odnosima, a primenjuju se u istraživanjima koja ispituju povezanost porodične strukture, komunikacije i razvoja problema u ponašanju kod dece i adolescenata. U kontekstu maloletničke delinkvencije, Olsonov model je posebno značajan jer naglašava da porodična neravnoteža, bilo da se ogleda u prevelikoj emocionalnoj udaljenosti ili u preteranoj povezanosti, povećava rizik od disfunkcionalne socijalizacije deteta. Porodice sa rigidnim pravilima, slabom komunikacijom i niskom fleksibilnošću često ne uspevaju da odgovore na razvojne potrebe adolescenata, što dovodi do konflikata, odbacivanja autoriteta i drugih oblika delinkventnog ponašanja. Nasuprot tome, porodice koje karakterišu umerena povezanost i prilagodljivost, uz otvorenu i podržavajuću komunikaciju, stvaraju stabilno i bezbedno okruženje u kojem adolescent uči da konstruktivno izražava emocije i rešava konflikte (Dragojević & Milačić Vidojević, 2010; Joh et al., 2013).

Zaključak

Uticaj porodice na razvoj i ispoljavanje maloletničke delinkvencije predmet je interesovanja istraživača već decenijama, ali i dalje predstavlja aktuelnu temu savremenih studija. Uprkos promenama u društvenom kontekstu i porodičnim strukturama, nalazi brojnih istraživanja dosledno ukazuju na isto: porodica ima ključnu ulogu u oblikovanju ponašanja dece i adolescenata. Kroz različite metodološke pristupe, od korelacionih i kros-sekcionih do longitudinalnih i studija slučaja, potvrđeno je da karakteristike porodične strukture i kvalitet međusobnih odnosa unutar porodice imaju snažan prediktivni značaj za pojavu delinkventnog ponašanja.

Pokazalo se da nestabilnost u porodičnoj strukturi; bilo da je uzrokovana razvodom, smrću roditelja, odsustvom roditeljskih figura ili trajnim konfliktima često narušava porodično funkcionisanje i povećava rizik od

delinkventnih oblika ponašanja. Istovremeno, komunikacija, kohezija i adaptabilnost utiču dvojako: što su međusobni odnosi otvoreniji, podržavajući i fleksibilniji, to je manja verovatnoća da će adolescent razviti obrasce delinkventnog ponašanja. Sa druge strane, rigidnost, slaba komunikacija i hronični konflikti ukazuju na povećanu ranjivost deteta i doprinose ispoljavanju negativnih obrazaca u ponašanju. Dosledno se potvrđuje i značaj roditeljskog nadzora i kontrole. Kada su pravila jasna, disciplina pravedna i nadzor umeren, verovatnoća ispoljavanja prestupničkog ponašanja se smanjuje. Suprotno tome, haotičan, nedosledan ili preterano strog nadzor gubi preventivnu funkciju i često se povezuje sa povećanim rizikom od delinkvencije. Nasilje i hostilnost, bilo kroz fizičko kažnjavanje, neadekvatno disciplinovanje ili odsustvo topline, dodatno narušavaju razvoj deteta i predstavljaju jedan od najsnažnijih prediktora delinkvencije.

Bez obzira na kulturni kontekst i karakteristike uzorka, nalazi prikazanih istraživanja ukazuju na isti zaključak: porodica ostaje najvažniji zaštitni, ali i rizični faktor u razvoju deteta. Mehanizmi kroz koje porodično funkcionisanje deluje na pojavu delinkvencije objašnjeni su pre svega kroz teorijske modele zasnovane na Hiršijevoj teoriji socijalne kontrole, koja je poslužila kao osnova za kasnije teorijske koncepte poput modela sekvencijalne porodične kontrole. U njima je porodica shvaćena kao centralni regulator društveno prihvatljivog ponašanja, u kojem emocionalna povezanost, komunikacija i jasno postavljene granice imaju presudnu ulogu u formiranju unutrašnje i spoljašnje kontrole.

Sveukupno posmatrano, rezultati velikog broja istraživanja potvrđuju da je porodično funkcionisanje složen, višedimenzionalan konstrukt koji obuhvata strukturne karakteristike, kvalitet međusobnih odnosa i obrasce interakcije među članovima porodice. Kada porodica uspešno održava ravnotežu između povezanosti i fleksibilnosti, obezbeđuje emocionalnu podršku i dosledne modele ponašanja, ona deluje kao snažan protektivni faktor u socioemocionalnom razvoju deteta. Nasuprot tome, nestabilne, konfliktne i nasilne porodične sredine predstavljaju visokorizičnu sredinu koji podstiču formiranje delinkventnih obrazaca i otežavaju proces socijalizacije i usvajanja društveno prihvatljivih vrednosti kod adolescenata.

Literatura

- Andrejić, D. (2024). Degraded family as a cause of juvenile delinquency. *Facta Universitatis, Series: Law and Politics*, 22(2), 245-255. <https://doi.org/10.22190/FULP240901021A>
- Backman, H., Laajasalo, T., Jokela, M., & Aronen, E. T. (2021). Parental warmth and hostility and the development of psychopathic behaviors: A longitudinal study of young offenders. *Journal of Child and Family Studies*, 30(4), 955-965. <https://doi.org/10.1007/s10826-021-01921-7>
- Baloran, E. T., Mancha, L. J. D., Lomonsod, V. M. J. G. & Amodia, G. A. (2024). 'Looban': A multiple-case study on delinquency of teenagers shaped by dysfunctional families. *European Journal of Social Sciences Studies*, 9(5), 226-249. <http://dx.doi.org/10.46827/ejsss.v9i5.1678>
- Dragojević, N., & Milačić Vidojević, I. (2010). Teorije porodičnog funkcionisanja. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 9(2), 357-372.
- Gorman-Smith, D., Tolan, P. H., Loeber, R., & Henry, D. B. (1998). Relation of family problems to patterns of delinquent involvement among urban youth. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 26(5), 319-333. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1023/A:1021995621302>
- Henderson, C. E., Dakof, G. A., Schwartz, S. J., & Liddle, H. A. (2006). Family functioning, self-concept, and severity of adolescent externalizing problems. *Journal of Child and Family Studies*, 15(6), 721-731. <https://doi.org/10.1007/s10826-006-9045-x>
- Hoffmann, J. P., & Dufur, M. J. (2018). Family social capital, family social bonds, and juvenile delinquency. *American Behavioral Scientist*, 62(11), 1525-1544. <https://doi.org/10.1177/0002764218787020>
- Hrnčić, J. (2009). *Prestupništvo mladih: rizici, tokovi i ishodi*. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Ismail, Z., & Riaz, Z. (2007). Family functioning as a risk factor in the development of juvenile delinquency. *Business Review*, 2(2), 47-66. <http://dx.doi.org/10.54784/1990-6587.1389>
- Joh, J. Y., Kim, S., Park, J. L., & Kim, Y. P. (2013). Relationship between family adaptability, cohesion and adolescent problem behaviors: Curvilinearity of circumplex model. *Korean Journal of Family Medicine*, 34(3), 169-177. <https://doi.org/10.4082/kjfm.2013.34.3.169>

- Kim, H. S., & Kim, H. S. (2008). The impact of family violence, family functioning, and parental partner dynamics on Korean juvenile delinquency. *Child Psychiatry Hum Dev*, 39, 439-453. <https://doi.org/10.1007/s10578-008-0099-4>
- Kovačević, M. (2018). *Delinkvencija dece i pravna reakcija - Delinkvencija maloletnih lica i zakonom predviđeni oblici reakcija*. Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- Le Blanc, M., McDuff, P., & Kaspy, N. (1998). Family and early adolescent delinquency: A comprehensive sequential family control model. *Early Child Development and Care*, 142(1), 63-91. <https://doi.org/10.1080/0300443981420107>
- McCord, J. (1988). Parental behavior in the cycle of aggression. *Psychiatry*, 51(1), 14-23. <https://doi.org/10.1080/00332747.1988.11024376>
- Muola, J. M., Ndung'u, M. N., & Ngesa, F. (2009). The relationship between family functions and juvenile delinquency: A case of Nakuru Municipality, Kenya. *African Research Review*, 3(5), 67-84. <http://dx.doi.org/10.4314/afrr.v3i5.51142>
- Neupane, J., & Uprety, P. (2021). Impact of family functioning, family violence and other factors on juvenile delinquency. *Nepalese Journal of Statistics*, 5, 79-94. <https://doi.org/10.3126/njs.v5i1.41231>
- Nikolić-Ristanović, V. (2014). Određenje pojma i njegove konsekvence: kriminalitet maloletnika ili maloletnička delinkvencija?. U V. Nikolić-Ristanović & Lj. Stevković (Ur.), *Maloletnička delinkvencija u svetu i Srbiji - trendovi i društveni odgovori* (str. 7-22). Prometej.
- Nikolić-Ristanović, V., & Konstantinović-Vilić, S. (2018). *Kriminologija*. Prometej.
- Papakitsou, V. (2024). The role of the family in juvenile delinquency. *Dialogues in Clinical Neuroscience & Mental Health*, 7(3), 107-113. <https://doi.org/10.26386/obrela.v7i3.291>
- Shek, D. T. L., & Lin, L. (2015). What predicts adolescent delinquent behavior in Hong Kong? A longitudinal study of personal and family factors. *Social Indicators Research*, 129, 1291-1318. <https://doi.org/10.1007/s11205-015-1170-8>
- Sogar, C. (2017). The influence of family process and structure on delinquency in adolescence—An examination of theory and research.

- Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 27(3), 206-214. <https://doi.org/10.1080/10911359.2016.1270870>
- Topping, R. (1941). Case studies of aggressive delinquents. *American Journal of Orthopsychiatry*, 11(3), 485-492. <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1941.tb05831.x>
- van der Put, C. E., & Assink, M. (2024). Interrelatedness of family and parenting risk factors for juvenile delinquency: A network study in U.S. and Dutch juveniles. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 69(8), 941-962. <https://doi.org/10.1177/0306624X241240697>
- Van Voorhis, P., Cullen, F. T., Mathers, R. A., & Chenoweth Garner, C. (1988). The impact of family structure and quality on delinquency: A comparative assessment of structural and functional factors. *Criminology*, 26(2), 235-261. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1988.tb00840.x>
- Veković, V. V. (2018). Porodica porekla i maloletnička delinkvencija. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, 57(80), 259-274. <https://doi.org/10.5937/zrpfni1880259V>
- Wan, X., Ji, S., Liu, M., Hong, B., Shi, W., Du, L., & Zhao, L. (2022). Family functioning and delinquency among Chinese adolescents: Mediating effects of positive behavior recognition according to the humanistic perspective. *Frontiers in Public Health*, 10. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.985936>

FAMILY FUNCTIONING AS A RISK FACTORS FOR DELINQUENCY

Miona Vasić

Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Serbia

Abstract

The family, as the primary social group, represents one of the most important factors in shaping personality, adopting social norms, and developing children's behavior. Numerous studies over the past decades indicate that disturbances in family structure and functioning can have long-term consequences on the socioemotional development of youth and that the quality of family relationships significantly influences the incidence and frequency of juvenile delinquency. The aim of this paper is to summarize, through a review of existing literature, the findings of selected epidemiological studies of different designs that examine the relationship between family functioning and juvenile delinquency, as well as to provide theoretical explanations of the nature of this relationship. The presented results consistently confirm that instability in family structure and dysfunctional family patterns represent significant predictors of delinquent behavior. In contrast, functional families characterized by emotional warmth, flexibility, and adequate parental control act as protective factors in the socioemotional development of children. Regardless of context and methodological approach, findings indicate that the quality of family relationships plays a central role in the behavioral development of adolescents. Furthermore, the paper presents four theoretical models that explain the nature of this relationship: Hirschi's social control theory, Tarde's theory of imitation, the sequential model of family control, and Olson's circumplex model. All these theories and models consistently confirm that the family environment plays a central role in the process of internalizing social norms and developing mechanisms of self-control, making the family one of the key factors in the prevention of juvenile delinquency.

Keywords: delinquent behavior, dysfunctional family, family environment